

Осіпчук Г. В.,

старший викладач кафедри світової літератури та слов'янських мов  
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

## ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ ВІРШОВАНИХ ТВОРІВ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЙ А. МІЦКЕВИЧА ТА Е. ПО)

**Анотація.** Статтю присвячено питанням лексико-семантичних та стилістичних особливостей українсько-російських перекладів творів поетів-романтиків А. Міцкевича та Е.А. По. Аналізується процес індивідуального підбору перекладачем мовних засобів із метою передачі відповідної специфіки авторського стилю.

**Ключові слова:** компаративний аналіз, художній переклад, поетична мова, авторський стиль, лексико-семантичні особливості, стилістичні особливості.

**Постановка проблеми.** Романтизм як літературний напрям сформувався в західноєвропейській літературі у кінці XVIII – XIX ст. Одним із напоширеніших жанрів цього періоду є лірика. Найвидатнішим представником польської літератури досліджуваного етапу є Адам Міцкевич. В американському романтизмі заявив про себе Едгар Аллан По. Творчість обох митців вивчається за програмою світової літератури. Однак, поетичні шедеври авторів подаються у перекладі українською мовою (інколи – російською).

Процес перекладу поезії – достатньо творчий і не обмежується рамками використання засобів перекладу. Визначення рівня художності віршованого твору необхідний для ефективного осмислення тих явищ життя та ідей, що в ньому розкриваються. У поезії мова використовується з естетичною чи знаково-символічною метою, а головна роль відводиться формі висловлювання. Тому перекласти віршований твір досконало – неможливо, а тому головне завдання: передати стиль мовлення, поетичні образи, розмір і ритм, гру слів та звуків, естетичний вплив лірики. При цьому необхідно пам'ятати (за В. Гумбольдом) про «найточніше відтворення духу іншого народу» [1, с. 215].

Дослідження перекладацької діяльності художнього тексту здійснювали у своїх працях В. Б'ялик, С. Єрмоленко, А. Кам'янець, Л. Коломієць, В. Комісаров, В. Кухаренко та ін. Науковці виокремили проблеми художнього перекладу: семантика слів, стилістичний аналіз, художній образ, контекст автора і перекладача, індивідуальна своєрідність оригіналу, національне забарвлення, історичний колорит, риси літературного жанру й напрямку.

Однак поетична мова – досить специфічна, оскільки потребує використання значної кількості мовних засобів. Їх вибір залежить від авторського бачення світу. Перед перекладачем стоїть завдання не просто перекласти текст віршованого твору, дотримуючись загальноприйнятих норм перекладу, а й зрозуміти, що ховається за змальованими образами і донести до читача.

**Метою** наукової праці є аналіз художнього перекладу у компаративному аспекті. Поставлена мета передбачає виконання **завдань:** 1) охарактеризувати особливості пе-

рекладу віршованого твору з точки зору перекладацького індивідуального світосприйняття; 2) дослідити варіанти перекладу одних і тих же лексем у російському та українському варіанті; 3) критично осмислити переклади поезій як факти літературного процесу і виявити їхню історико-літературну та художню вартість.

**Об'єкт** дослідження – лексико-семантичні та стилістичні особливості перекладу авторських номінацій у поетичному творі.

**Предметом** дослідження є компаративний аналіз перекладів українською і російською мовами поезій романтиків: А. Міцкевича «Акерманські степи» та Е. А. По «Ворон».

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Найважливішим засобом у перекладі художнього твору, зокрема віршованого, залишається вибір слова. Проблема осмисленого вибору лексичного, стилістичного, фонетичного, синтаксичного матеріалу для перекладу набуває особливої гостроти.

Найпоширенішим вираженням авторського вибору є переклад і переробка. Існують різновиди віршового перекладу: вільний, у якому наявні окремі невідповідності змістовно-стилістичного характеру; версія, смислова структура якої відрізняється від оригінальної вилученням або додаванням кількох домінант; переспів, якому притаманні елементи онаціональнення.

Вивчення особливостей і закономірностей організації тексту дає можливість досліджувати специфіку художньої мови через призму індивідуального стилю митця.

«Кримські сонети» – це цикл із 18 творів А. Міцкевича, присвячених перебуванню поета в Криму. Сонети характеризуються мелодійністю, глибоким ліризмом, проникливістю. Є кілька варіантів перекладу цих віршованих творів, наповнених високохудожніми описами пейзажів Криму, пройнятих атмосферою півдня. У кожному з них простежується індивідуальний підхід перекладача до використання мовних засобів. Проаналізуємо епітет *сухий океан* (за М. Рильським) [4, с. 1] у значенні лексеми *step* у російських перекладах: «*Выходим на простор степного океана*» (за І. Бунінім) [5, с. 1]; «*В пространстве я плыву сухого океана*» (за І. Козловим) [5, с. 1]; «*Всплываю на простор сухого океана*» (за А. Майковим) [5, с. 1]; «*В простор зеленого врываю океана*» (за О. Громовою) [5, с. 1]; «*Врываю в степь – в зеленый океан*» (за А. Фетом) [5, с. 1], тобто у двох перекладах вжито епітет на позначення кольору степу – зелений, в інших двох – епітет *сухий* означає відсутність будь-якої зеленої трави.

Вікіпедія лексему *step* трактує таким чином: «*Біом помірного поясу, для якого характерне майже повсюдне поширення трав'янистої, в основному злакової рослинності на чорнозем-*

них та каштанових ґрунтах» [7, с. 1]. При цьому є територіальне розрізнення степової зони, за яким зелені степи знаходяться здебільшого лише в центральних областях України, а жовті – у південних частинах країни. Поезія А. Міцкевича характеризує кримські степи, тому є невідповідність деяких перекладів щодо змістового навантаження поезії.

Тема природи в сонетах А. Міцкевича розкривається дуже поетично й чарівно. Гори Криму, море, неповторні заходи і світанки узбережжя, унікальні степові ландшафти – усю цю побачену красу поет передає метафорами, казковими образами, дивовижними порівняннями: «Як човен, мій візок в зеленій гуцині Минає острови у хвилях запашині, Що ними бур'яни підносяться багряно» (за М. Рильським) [4, с. 1]. У перекладі видно прийом експресивізації, тобто заміну лексеми на лексему з більш емоційно-експресивним забарвленням: «Воз тонет в зелени, как челн в равнине вод, Меж заводей цветов, в волнах травы плывет, Минуя острова багряного бурьяна» (за І. Бунінім) [5, с. 1]; «И в зелени мой воз ныряет, как ладья, Среди зеленых трав и меж цветов скользят, Минуя острова кораллов из бурьяна» (за А. Майковим) [5, с. 1]; «Телега, как ладья в разливе светлых вод, В волнах шумящих трав среди цветов плывет, Минуя острова колючего бурьяна» (за О. Громовою) [5, с. 1]; «Моя повозка в травах утопает, Кунается в цветах и объезжает Колючий остров, где растет бурьян» (за А. Фетом) [5, с. 1].

Лексемі *візок* відповідає російський відповідник без емоційного забарвлення *воз*, інші перекладачі використовують синонімічні: *телега*, *повозка*, І. Козловський намагається передати змістове навантаження без будь-яких аналогічних лексем: «Ныряя в зелени, тону в ее волнах; Среди шумящих нив я зыблюся в цветах, Минуя бережно багровый куст бурьяна» (за І. Козловим) [5, с. 1].

«Бур'яни, що підносяться багряно» (за М. Рильським) [4, с. 1] у різних перекладах трактуються як: *багрянний бурьян*, або *багровый куст бурьяна*, чи *кораллов из бурьяна*. Зустрічається інше змістове значення: *колючого бурьяна* або ж *Колючий остров, где растет бурьян*.

Природа постає в ліриці А. Міцкевича в єдності і зв'язку з людською душею. Поет проводить паралель між природою і думками: «Шукаю провідних зірок у вишині. Он хмарка блиснула, он золоті вогні» (за М. Рильським) [4, с. 1] і це єднання приносить спокій та емоційне задоволення. Російські переклади вирізняються один з-поміж іншого: «Жду путеводных звезд, гляжу на небосвод... Вон блестяет облако, а в нем звезда встает» (за І. Бунінім) [5, с. 1];

«Ищу моей ладье возжатую в звездах; Вот облако блестит; заря на небесах» (за І. Козловим) [5, с. 1]. Зі скупими емоціями здійснено переклад А. Майковим: «Не озарит ли путь звезда, мне свет ли? Вдали там облако, зарницу ль вижу я?» [5, с. 1]. Відсутні епітети в О. Громової: «Вверяясь лишь звездам, я двигаюсь вперед. Но что там? Облако ль? Денницы ли восход?» [5, с. 1]. Емоційно забарвлений і найліричніший переклад в А. Фета: «Уже стемнело. В небесах заря. Звезда указывает путь, горя Сквозь облаков воздушные пушинки» (за А. Фетом) [5, с. 1].

Цикл «Кримських сонетів» – це шлях мандрівника, його споглядання чужого, прекрасного краю: «Десь лунуть журавлі, Що й сокіл би не взрів, – лиш чути, де курличе. Чути й метелика, що тріпається в млі, І вуся, що повзе зіллями таємниче» (за М. Рильським) [4, с. 1]. Ва-

ріанти російських перекладів: «Далеко в стороне Я слышу журавлей в незримой вышине, Внемлю, как мотылек в траве цветы колышет, Как где-то скользкий уж, шурша, в бурьян ползет» (за І. Бунінім) [5, с. 1]; «Далёко слышу я, Как вьются журавли, в них сокол не взглянется, Мне слышно – мотылек на травке шевелится И грудью скользкою в цветах ползет змея» (за І. Козловим) [5, с. 1]; «Я слышу – стадо мчится: То журавли: зрачком их сокол не найдет. Я слышу: мотылек на травке шевелится И грудью скользкой уж по зелени ползет» (за А. Майковим) [5, с. 1]; «Боже, журавлей на небе слышен лет, А их – и сокола б не уловило око! Былинку мотылек колеблет; вот ползет Украдкой скользкий уж, шуриша в траве высокой» (за О. Громовою) [5, с. 1]; «Мне слышно: где-то в небе – журавли. (Их соколиное бы не узрело око). Порхают мотылек. В бурьяне уж ползет» (за А. Фетом) [5, с. 1].

Однак основні мотиви «Кримських сонетів» А. Міцкевича – це самотність людини, відірваної від рідної землі, занедбаного на чужину, туга за батьківщиною – Литвою, за улюбленими людьми, з якими вимушено розлучений. Автор говорить, що трясовини Литви йому миліші, ніж усі ніжні шовковиці Криму. У сонеті «Акерманські степи» мотив туги за батьківщиною є завершальним акордом вірша, логічним підсумком: «Я так напряжив слух, що вчув би в цій землі І голос із Литви. Вперед! Ніхто не кличе» (за М. Рильським) [4, с. 1]. Переклади російською мовою: «Так ухо звука ждет, что можно бы расслышать И зов с Литвы... Но в путь! Никто не позовет» (за І. Бунінім) [5, с. 1]; «Такая тишь, что мог бы в слухе отразиться И зов с Литвы. Но нет, – никто не позовет» (за А. Майковим) [5, с. 1]; «Жду голоса с Литвы – туда мой слух проникнет... Но едем, – тихо всё – никто меня не кликнет» (за І. Козловим) [5, с. 1]; «Такая тишина, что зов с Литвы б далекой Был слышен... Только нет, никто не позовет» (за О. Громовою) [5, с. 1]; «В такой тиши услышал бы вдали И зов с Литвы. Но жаль, никто не позовет» (за А. Фетом) [5, с. 1].

Оригінальність виокремлює творчість іншого поета-романтика, великого математика людських почуттів – Е.А. По. Ясність манери оповіді, раціоналізм Е.А. По поєднуються в поезії з драматизмом і трагедійністю переживання, з атмосферою кошмарів та жахів, чіткість деталей із страхітливим, аналітичність думки – з естетизацією смерті. Передати все це вдалося не кожному перекладачеві.

Порівняємо український переклад поеми «Крук» (за П. Грабовським) із російськими щодо побудови строфи: «Вкінець змучений журбою, Раз північною добою Я схилився, задрімав Над одним старинним твором, Над забутим мислі взором, Що велику славу мав. Коли чую: стук роздався, Стук роздався з двору мого... Подорожний заблукався Та прибивсь до двору мого, Подорожний – більш нічого» [3, с. 243], або: «Как-то в полночь, в час угрюмый, полный тягостною думой, Над старинными томами я склонялся в полусне, Грезам странным отдавался, – вдруг неясный звук раздался, Будто кто-то постучался – постучался в дверь ко мне. “Это, верно, – прошептал я, – гость в полночной тишине, Гость стучится в дверь ко мне”» (за Д. Мережковським) [6, с. 1], чи: «Как-то в полночь, в час унылый, я вникал, устав, без силы, Меж томов старинных, в строки рассуждения одного По отвергнутой науке и расслышал смутно звуки, Вдруг у двери словно стук – стук у входа моего. “Это – гость, – пробормо-



тал я, – там, у входа моего, Гость, – и больше ничего!”» (за К. Бальмонтом) [6, с. 1].

Запропоновані варіанти значно відрізняються від оригіналу: «Once upon a midnight dreary, while I pondered weak and weary, Over many quaint and curious volume of forgotten lore – While I nodded, nearly napping, suddenly there came a tapping, As of some one gently rapping, rapping at my chamber door: ‘Tis some visiter, I muttered, tapping at my chamber door – Only this and nothing more» [3, с. 140].

У процесі українсько-російського перекладу більша частина епіфор й анафор, наявних у першотворі, відсутня. Їх повтори дають можливість більш глибокої емоційності, що не збережено при перекладі. Окрім цього, синтаксичні та лексичні паралелізми є притаманними індивідуальному стилю Е.А. По, що також втрачено.

Ще однією з важливих характеристик українських та російських перекладів є декоративність. У багатьох випадках автори вводять власні епітети, метафори, додають від себе окремі образи. Звичайна фраза: «Eagerly I wished the morrow» [3, с. 141] у перекладі: «Ждав я ранку, ждав я світу: Ні привіту, ні одвіту; Занудився я ждучи» (за П. Грабовським) [3, с. 244]; або: «Ясно помню... Ожиданье... Поздней осени рыдания... И в камине очертанья тускло тлеющих углей... О, как жаждал я рассвета, как я тщетно ждал ответа На страданье без привета, на вопрос о ней, о ней» (за Д. Мережковським) [6, с. 1]; чи: «Ах! мне помнится так ясно: был декабрь и день ненастный, Был как призрак – ответ красный от камина моего. Ждал зари я в нетерпенье, в книгах тщетно утешенье Я искал в ту ночь мученья» (за К. Бальмонтом) [6, с. 1]. При цьому неправильно передається зміст твору та його деталі (навіть пора року в різних варіантах перекладу відрізняється одна від іншої).

Відзначимо, що український переклад (за П. Грабовським) насичений архаїзмами (*старинний, нігде, страдник*), русизмами (*мисль, мир (світ), враг, туча*) та незрозумілими для сучасного читача лексемами (*шамотіти, шквіря, повідь, знишка, дивниця*). Є багато етномовних компонентів, що характерно для переспівів.

Значно більше дотримується авторської концепції та структури поеми С. Гординський. У його перекладі збережено кількість строф, рядків, розмір та ритм. Хоча зустрічаються у вільному перекладі архаїзми: *толкувати* [3, с. 249], *мислі* [3, с. 250], *огняний* [3, с. 248]. Семантико-стилістичним принципом С. Гординського є зміщення акцентів на біду та лихо у всіх строфах, тобто перебільшення, згущення темних фарб. Використовує перекладач своєрідне означення кольору – *тебановий* [3, с. 248].

У Г. Кочура переклад поезії більш деталізований. Автор дотримується фонетичних, стилістичних та синтаксичних особливостей оригіналу [3, с. 251–254].

Четвертий переклад поеми «The Raven» під назвою «Ворон» А. Онишка повною мірою передає фоніку Е.А. По. Перекладач відмовився від уже традиційної в українській літературі назви «Крук»: у лексемі *ворон* наявні всі приголосні оригіналу – *в, р, н* («raven»), збігається кількість складів і наголос на першому складі; немає граматичного заперечення, є смислове (*дарма*) [2, с. 52–53]. Синтаксис у А. Онишка складний, багато інверсій: «*І наповнює тривога, страху трепетом пройма*» [2, с. 50]; «*Птахові, що вп'явся в душу віч жаринами двома*» [2, с. 54]; «*Серцю в розпачу лецатах мусиш, мусиш ти сказати*» [2, с. 62].

**Висновки.** Отже, вільним перекладам українською та російською мовами характерні численні випадки змістовної і стилістичної декоративності, недотримання ритмічності, наявність елементів онаціональнення (які не змінюють композиційної структури), вади на лексичному, синтаксичному й фонетичному структурних рівнях. Перекладачами збережено основну думку і задум автора, однак деякі частини художнього перекладу значно вирізняються за змістом й у різних мірах передають неоднаковий рівень емоційності висловлених думок. Також при перекладі застосовувалися лексичні, граматичні та контекстні зміни, що внесли додаткові ідейно-змістові відтінки в поезію.

Відзначимо, що різниця в рівні адекватності перекладів зумовлена їх значною відлеглистю часі, еволюцією перекладацьких принципів, зміною соціальних умов і потреб суспільства.

У подальших наукових розвідках є необхідність проаналізувати особливості перекладу прозових творів на матеріалі літературних надбань митців зарубіжжя, творчість яких вивчається студентами на заняттях зі світової літератури.

### Література:

1. Нямцу А.С. Основи перекладознавства / А.С. Нямцу, О.І. Дашенко. – Чернівці: Рута, 2008. – 309 с.
2. По Е.А. Ворон / Е.А. По / пер. А. Онишка // Жовтень, 1972. – № 10. – С. 48–63.
3. По Е.А. Ельдорадо. Поетичні твори / Е.А. По; упор. А. Онишко. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 304 с.
4. Міцкевич А. Кримські сонети / А. Міцкевич; переклад М. Рильського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://ukrlit.kiev.ua/zarubijna\\_literatura/adam\\_mitskevych/krymski\\_sonety.117](http://ukrlit.kiev.ua/zarubijna_literatura/adam_mitskevych/krymski_sonety.117)
5. Мицкевич А. Крымские сонеты / А. Мицкевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tavrida-liter.narod.ru/klas/klas1.htm>.
6. По Э.А. Поэзия / Э.А. По [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.ru/INO/FANT/POE/crown3.txt>.
7. Степ [Електронний ресурс]. – Режим досупу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D1%F2%E5%EF>.

### Осипчук Г. В. Особенности украинско-российских переводов поэтических произведений: компаративный анализ (на материале стихов А. Мицкевича и Э. А. По)

**Аннотация.** Статья посвящена вопросам лексико-семантических и стилистических особенностей украинско-русских переводов произведений поэтов-романтиков А. Мицкевича и Е. А. По. Анализируется процесс индивидуального подбора переводчиком языковых средств: лексико-семантических, стилистических особенностей с целью передачи соответствующей специфики авторского стиля.

**Ключевые слова:** компаративный анализ, художественный перевод, поэтический язык, авторский стиль, лексико-семантические особенности, стилистические особенности.

### Osipchuk G. The peculiarities of Ukrainian-Russian translation of poetry: comparative analysis (based on the poems by A. Mickiewicz and E. A. Poe)

**Summary.** The article is devoted to the lexical-semantic and stylistic peculiarities of the Ukrainian-Russian translations of the works of the romantic poets Adam Mickiewicz and Edgar Allan Poe. The process of individual selection translator linguistic means to transfer the relevant specifics of the author's style has been analyzed.

**Key words:** comparative analysis, literary translation, poetic language, author's style, lexico-semantic features, stylistic features.